

33. YPF открыла новое месторождение сланцевого газа в Аргентине / [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://elektrovesti.net/39740_ypf-otkryla-novoe-mestorozhdenie-slantsevo-go-gaza-v-argentine.
34. Сланцевый газ: коротко о глобальных перспективах / [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://geostrategy.ua/node/1342>.
35. Аргентина и Китай – лидеры по разработке сланцевых месторождений за пределами США [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.ngv.ru/analytics/>.
36. Иностранцы вложатся в аргентинское сланцевое Vaca Muerta: / [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://regnum.ru/news/economy/2225654.html>.
37. Wintershall в Аргентине: информационный бюллетень компании Wintershall / [Электронный ресурс] // Режим доступа: https://www.wintershall.ru/fileadmin/06_Reference_Data/01_Factsheets/02_Russian/Factsheet_Argentinien_ru.pdf.
38. San Leon Energy задоволена результатом гідророзриву в Польщі / [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://shalegas.in.ua/san-leon-energy-zadovolena-rezultatom/>.
39. Аверьянова О. Ю. Вариативность оценок углеводородного потенциала нефтегазоносных систем / Ю. А. Аверьянова, Д. Морариу // Нефтегазовая геология. Теория и практика. – [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.ngtp.ru/rub/6/32_2016.pdf.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2016 р.
Рекомендовано до друку д.е.н., проф. **Полянською А. С.**

УДК 658:330.341.1

ПРИРОДНІ МОНОПОЛІЇ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕОРГАНІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НАФТОГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Гречаник Б.В.

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, вул. Карпатська, 15,
м. Івано-Франківськ, Україна, 76019, e-mail: econpid@nung.edu.ua*

Анотація. Проведено дослідження функціонування природних монополій (паливно-енергетичного комплексу) та особливості перебігу процесу їх “демонополізації” в умовах утвердження ринкової (лібералізованої) економіки. Ідентифіковано основні проблеми, які стримують процес “демонополізації” вітчизняних природних монополій. Проведені дослідження здійснювались на основі сукупності загальнонаукових методів, а саме: методів аналізу і синтезу, індукції та дедукції, системного підходу — для дослідження концептуальних основ функціонування і реорганізації природних монополій; для аналізу нормативно-правового забезпечення “демонополізації” вітчизняних природних монополій; для обґрунтування рекомендацій та пропозицій щодо активізації процесів лібералізації електроенергетичного та газового ринків в Україні; методу порівнянь — для виявлення особливостей забезпечення процесу “демонополізації” в країнах ЄС та Україні; статистичного аналізу — для оцінки економічного потенціалу вітчизняних підприємств нафтогазової промисловості. Запропоновано ряд рекомендацій щодо активізації процесів лібералізації електроенергетичного та газового ринків в Україні, пов’язаних, у першу чергу з імплементацією нашої країною Третього енергопакету ЄС. Отримано ряд висновків щодо необхідності доопрацювання та “розширення” програмних документів з реформування вітчизняної галузі енергетики з врахуванням регіональних особливостей для розвитку альтернативної енергетики та “стійких” енергетичних систем. Встановлено, що однією з системних проблем вітчизняної енергетики техніко-економічного характеру залишається проблема “критичного рівня” фізичного зносу основних засобів та недооцінка їх вартості.

Ключові слова: демонаполізація, лібералізації газового ринку, інновації, альтернативна енергетика.

The summary. The investigation of the functioning of the natural monopolies (fuel and energy complex) and especially as the course of the process of "deregulation" in terms of the establishment of the market (liberalized). You have identified the major problems that hinder the process of "deregulation" of domestic natural monopolies. Studies were carried out on the basis of the totality of the general scientific methods, namely: methods of analysis and synthesis, induction and deduction, a systemic approach is for the study of the conceptual bases of functioning and reorganization of natural monopolies; for the analysis of the regulatory-legal support "deregulation" of domestic natural monopolies; to study the recommendations and proposals for activating processes of the liberalisation of the gas and power markets in Ukraine; method comparisons is to identify the features of the software process "deregulation" in the EU and Ukraine; statistical analysis is to evaluate the economic potential of domestic enterprises in the oil and gas industry. Offered a series of recommendations for revitalizing the

process of liberalisation of the gas and power markets in Ukraine, associated primarily with the implementation of our country of the third energopaketu. Received a number of conclusions concerning the need and "extensions" of policy documents on reforming domestic energy taking into account the regional characteristics for the development of alternative energy and sustainable energy systems. Found that one of the systemic problems of national energy technical and economic nature of the problem remains "critical level" physical wear and tear of fixed assets and underestimating their value.

Keywords: demonopolization, the liberalisation of the gas market, innovation, alternative energy.

Анотація. Исследован опыт функционирования естественных монополий (топливно-энергетического комплекса) и особенности процесса "демонополизации" в условиях утверждения рыночной либерализации экономики. Идентифицированы основные проблемы, которые препятствуют процессу "демонополизации" отечественных естественных монополий. Исследования проводились на основе совокупности общих научных методов, а именно: методов анализа и синтеза, индукции и дедукции, системного подхода — для изучения концептуальных основ функционирования и реорганизации естественных монополий; для анализа нормативно-правового обеспечения "демонополизации" отечественных естественных монополий; для формирования рекомендаций и предложений для активации процессов либерализации рынков газа и электроэнергии в Украине; метода сравнения — для выявления особенностей обеспечения процесса "демонополизации" в странах ЕС и в Украине; статистического анализа — для оценки экономического потенциала отечественных предприятий нефтегазовой промышленности. Предложено ряд рекомендаций по активизации процесса либерализации рынков газа и электроэнергии в Украине, касающихся, главным образом, имплементации нашей страной Третьего энергopakета. Получено ряд выводов, касающихся необходимости доработки и "расширения" программных документов по реформированию отечественной отрасли энергетики с учетом региональных особенностей для развития альтернативной энергетики и "устойчивых" энергетических систем. Установлено, что одной из системных проблем национальной энергетики технико-экономического характера остаётся проблема "критического уровня" физического износа основных средств и недооценка их стоимости.

Ключевые слова: демонуополизация, либерализация рынка газа, инновации, альтернативная энергетика.

Вступ. Сьогодні, коли масштаби, структура і темпи розвитку світової економіки уже давно перетнули межу "критичного рівня" її залежності від енергетичних ресурсів, питання "демонуполізації" природних монополій, пов'язаних у першу чергу з нафтогазовим сектором, а також сектором виробництва електричної енергії, є винятково актуальними і потребують невідкладного вирішення серед усього спектру проблем цієї сфери.

Слід зауважити, що сам процес формування дієвого та ефективного законодавства щодо регулювання електроенергетичного та газового ринків (у першу чергу з метою "остаточної" їх "демонуполізації") в країнах Європейського союзу розпочався (і триває й досі) в середині 90-их років ХХ століття, з прийняттям Першого енергетичного пакету (1996-1998 рр.). Чітка орієнтація на досягнення основної цілі — максимальна ліберализація на енергетичних ринках Європи — а також активна позиція усіх учасників цього процесу та системний послідовний і поетапний підхід у її реалізації, забезпечили країнам Європейської спільноти (з прийняттям Третього енергетичного пакету) створення спільного ліберализованого електроенергетичного та газового ринку.

Зважаючи на ситуацію, яка склалась у секторі енергетики України, "європейський вибір" її розвитку, а також орієнтуючись на цілі та завдання, що сформульовані в основних положеннях Стратегії сталого розвитку "Україна-2020" (а це передбачає адаптацію вітчизняного законодавства, у першу чергу у сфері енергетики, до норм спільного ліберализованого електроенергетичного та газового ринку ЄС) проблема "демонуполізації" вітчизняних природних монополій, а також їх подальше функціонування, оцінювання та реорганізація набувають особливої вагомості та актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Помітний внесок у становленні сучасної теорії і практики функціонування природних монополій та регулювання їх діяльності, а також їх реорганізації в умовах формування і розвитку спільного ліберализованого електроенергетичного та газового ринку зробили такі науковці як Дж. М. Вернон, В. Кіп Віскузі, В. Баумоль, О. Вільямсон, Дж. Гелбрейт, Г. Демзец, Дж. Кларк, Р. Коуз, Ю. Кузнецов, А. Маршалл, Р. Пітман, Р. Познер, Дж. Стіглер, Дж. Стігліц, А. Шастітко, Ф. Шеррер.

Серед вітчизняних економістів, проблематикою розвитку діяльності природних монополій в Україні та регулюванням їх діяльності найбільше активно займалися А. Бутиркін, В. Венгер, В. Геєць, А. Ігнатюк, Б. Кваснюк, Ю. Кравченко, В. Кривуцький, О. Кудряшова, В. Лагутін, Н. Малахова, В. Паламарчук, В. Симоненко, В. Точилін, Г. Філюк, А. Ходжаян та інші. Водночас необхідно зазначити, що основне коло проблем (у цій галузі), вирішенню яких приділялось найбільше уваги українськими вченими і практиками, стосувалось насамперед ефективності механізму державного регулювання діяльності природних монополій загалом, і у сфері електроенергетики і нафтогазового комплексу зокрема.

Висвітлення невирішених частин загальної проблеми. У рамках приєднання нашої країни до Третього енергopakета, з 01.10.2015 року введено в дію Закон України "Про ринок природного газу" (від 09.04.2015 р., № 329-VIII), ключовими положеннями якого є:

- визначення правових засад функціонування ринку природного газу України, заснованого на принципах вільної конкуренції, захисту прав споживачів та безпеки постачань;
- закріплення державного регулювання на ринках послуг з транспортування, розподілу, зберігання природного газу та послуг установки LNG;
- передбачення створення товарного ринку природного газу, який включатиме оптовий та роздрібний ринки.

Разом з тим, ряд положень цього Закону (мова йде про ті положення, які не відносяться до прикінцевих і перехідних) сьогодні фактично не діють, оскільки процес реорганізації основних монополістів енергетичного сектору України (електроенергетика та нафтогазовий комплекс) проходить доволі складно і надто повільно, а тому проблема “демонополізації” вітчизняних природних монополій сьогодні так і залишається не вирішеною.

Слід зауважити, що ця проблема є багатоаспектною, і причиною “гальмування” її вирішення є цілий ряд як суб’єктивних, так і об’єктивних обставин. Тому видається цілком закономірним необхідність подальшого системного вивчення тих об’єктивних причин, які стримують процес створення вітчизняних лібералізованих електроенергетичного та газового ринків в Україні, з метою розроблення конкретних пропозицій щодо їх усунення.

Формулювання цілей дослідження. Зважаючи на вищевикладені основні тези означеної проблематики метою даної наукової публікації є ідентифікація та класифікація основних проблем процесу “демонополізації” вітчизняних природних монополій та розроблення рекомендацій щодо їх вирішення для прискорення лібералізації електроенергетичного та газового ринків в Україні.

Для вирішення окресленої мети були сформульовані наступні цілі дослідження:

1) провести аналіз результатів досліджень функціонування природних монополій (паливно-енергетичного комплексу) та їх “демонополізації” в умовах ринкової (лібералізованої) економіки;

2) ідентифікувати та класифікувати основні проблеми (фактори), які стримуються процес “демонополізації” вітчизняних природних монополій;

3) сформулювати пропозиції щодо активізації процесів лібералізації електроенергетичного та газового ринків в Україні, пов’язаних, у першу чергу з імплементацією нашою країною Третього енергопакету ЄС.

Викладення основного матеріалу. Як відомо, наприкінці 2005 року Україна отримала статус країни “з ринковою економікою” — 21 грудня 2005 року Рада міністрів ЄС офіційно визнала Україну країною з ринковою економікою [1], а 17 лютого 2006 року ринковий статус економіки України “підтвердило” і Міністерство торгівлі США [2].

Однак спадок попередньої тоталітарної системи виявився надто “системним” для України, а високий рівень корупції практично в усіх сферах суспільного життя нашої країни “забезпечив” глибинну “консервацію” і надійний “захист” вітчизняних монополій, незалежно від їх організаційно правової форми чи галузевої приналежності. В результаті, чи не найбільш дієві інструменти та важелі моделі ринкової економіки в наших умовах виявились фактично “заблокованими”, а сам процес трансформації економічної системи повністю перейшов в режим “ручного управління” представниками “зацікавленою”, у збереженні вітчизняними монополістами існуючого “status quo”, сторони. Це призвело до того, що сьогодні, згідно офіційних даних Антимонопольного Комітету України, “... 37,2% товарів реалізуються за умов повної або практичної відсутності конкуренції, причому на першому місці за галузями — паливно-енергетичний комплекс (46,5% монополізовані ринки, 18,7% — ринки з ознаками домінування, 6,8% — олігопольні ринки)” [3].

Наведені вище офіційні дані констатують, на жаль, суттєве відставання України у проведенні економічних реформ, насамперед у сфері функціонування природних монополій загалом, і паливно-енергетичного комплексу зокрема.

Даний висновок підтверджують і результати Моніторингу впровадження Україною зобов’язань в рамках Енергетичного Співтовариства, де зазначено, що сьогодні в Україні “... спостерігається вкрай низька конкуренція між гравцями ринку експорту електроенергії. Про це свідчить черговий щомісячний аукціон з доступу до пропускної спроможності міждержавних електричних мереж, участь у якому взяли лише дві компанії. Зокрема, ДТЕК викупила доступ для експорту електроенергії в напрямку Румунії та Словаччини потужністю 520 МВт, а “Донбасенерго” — 25 МВт доступу в цьому ж напрямку” [3].

Слід наголосити, що така ситуація на вітчизняних електроенергетичному та газовому ринках є практично незмінною впродовж останніх 20 років, навіть незважаючи на розпочатий процес імплементації Третього енергетичного пакету ЄС в Україні. Більш того, діяльність самого Антимонопольного Комітету України — однієї з основних інституцій з “демонополізації” вітчизняних природних монополій та забезпечення формування лібералізованого електроенергетичного та газового ринку в нашій країні — в експертів викликає цілий ряд зауважень та застережень. При цьому вони наполягають на необхідності і негайності проведення реформи законодавства про захист економічної конкуренції, і в першу чергу прийняття законопроекту щодо забезпечення прозорості діяльності АМКУ [3].

Разом з тим, за останній рік, дотримуючись чіткого курсу на імплементацію нашою країною Третього енергопакету, Кабінет Міністрів України прийняв ряд “особливо важливих” рішень щодо “демонополізації” природних монополій, зокрема нафтогазового комплексу та електроенергетики.

“Особливо важливими” (без перебільшення) ці рішення можна вважати тому, що повне виконання їх повинно не лише кардинально змінити ситуацію на вітчизняних енергоринках, але й забезпечити передумови для комплексного і всебічного реформування цілих секторів національної економіки, пов’язаних з видобутком (виробництвом), транспортуванням (передаванням) і використанням (споживанням) усіх видів енергетичних ресурсів. В результаті, в цілому українському суспільстві, а не лише в окремих галузях економіки, повинна сформуватись і утвердитись нова парадигма — “ощадливість в енерговикористанні”.

Одним з таких кроків стало розроблення Міністерством енергетики та вугільної промисловості України проекту нової Концепції енергостратегії до 2035 року (від 8 лютого 2016 р.). Слід зауважити, що даний документ розроблявся на основі нині діючої Енергетичної стратегії України на період до 2030 року (схвалена розпорядженням КМУ від 24.07.2013 р. №1071-р), проекту “Нової енергетичної стратегії України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція” (розробленої Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова) та проекту “Білої книги Енергетичної політики України “Безпека та конкурентоспроможність”” (розробленої Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД)) [4].

Аналізуючи основні положення проекту нової Концепції енергостратегії та враховуючи зауваження і висновки експертів щодо відповідності їх змісту сучасним трендам в енергетичній політиці розвинутих країн, звертає увагу на себе той факт, що в порівнянні з усіма іншими раніше розробленими документами такого рівня, у даному проекті Стратегії основний акцент робиться (чи не вперше у вітчизняній практиці!) не на генерації, а на споживачах енергії та енергетичних послуг, що, безумовно, свідчить про її “прогресивність” і “антимонопольну” спрямованість. Крім того, Стратегія передбачає вдвічі зменшення енергоемності вітчизняного ВВП (до 2035 р.) при зростанні (більш ніж удвічі) частки маневрених потужностей у загальній встановленій потужності електрогенерації (табл. 1), що означає досягнення Україною європейського рівня лібералізації на енергетичному ринку і “повну” “демонополізацію” природних монополій енергетичного сектора.

Наведені в табл. 1 дані дозволяють констатувати, що значення “цільових індикаторів” повністю відповідають як основним показникам виробництва ВВП в економічно розвинених країнах, так і нормам і правилам функціонування їх ринків електроенергії.

Таблиця 1 – Значення цільових індикаторів “Часка маневрених потужностей” та “Енергоемність ВВП” проекту Енергетичної стратегії України до 2035 року, що характеризують стан її енергетичного сектору [5]

Цільові індикатори	Рік				
	2013	2020	2025	2030	2035
Енергоемність ВВП (тонн нафтового еквіваленту на 1000 \$ ВВП за паритетом купівельної спроможності)	0,34	0,27	0,23	0,20	0,17
Частка маневрених потужностей у загальній встановленій потужності електрогенерації, %	8,6%	12,0%	14,0%	16,0%	18,0%

Ще одна надзвичайно важлива проблема для сфери вітчизняної енергетики — зношеність основних засобів та їх реальна оцінка (з врахуванням “правильної” індексації їх вартості (по відношенню до цін 1991 р.)), — а також основні шляхи її вирішення, виділяється одним з головних пріоритетів у проекті даної енергостратегії. (Слід зауважити, що ця проблема, є характерною не лише для сфери вітчизняної енергетики: вона є вкрай актуальною, на жаль, для усіх галузей національної економіки України). Так, на думку вітчизняних експертів, рівень зношеності основних фондів енергетики (станом на 2013 р.) досяг 80% (тобто рівень залишкового ресурсу енергомереж складав всього лише 20%), що є реальною загрозою національній енергетичній безпеці держави. При цьому їх балансова вартість є значно заниженою (це є прямим наслідком “інфляційних процесів 90-их років” в українській економіці та непродуманих і несистемних дій майже усіх “тимчасових” урядів того періоду), що не забезпечує необхідних передумов для здійснення ефективної амортизаційної політики.

Саме тому, об’єктивна і достовірна оцінка вартості вітчизняних енергомереж — у першу чергу визначення реальної вартості їх основних засобів — дозволить підприємствам цієї галузі принципово змінити свою амортизаційну політику, зробивши її дієвою та ефективною з точки зору фінансового забезпечення процесів реновації та модернізації активної частини своїх основних фондів. В результаті це дозволить повністю “осучаснити” вітчизняну енергосистему як технічно — підвищити рівень її надійності та безперебійності передачі (подачі) електроенергії споживачам, забезпечити належну її якість, так і організаційно — суттєво розширити спектр послуг, що надаються (пропонуються) споживачам, в тому числі і можливість ними диверсифікувати джерела купівлі електроенергії на енергоринку у різних “постачальників-продавців”. Крім того, така модернізація вітчизняних розподільчих енергомереж неодмінно

приведе до суттєвого зменшення втрат електроенергії в них, що також є надзвичайно важливим, і не лише для національної економіки, але й для всього українського суспільства.

Підтвердженням сформульованих вище висновків можуть слугувати дані наведені в табл. 2.

Таблиця 2 – Значення цільових індикаторів “Зношеність основних засобів” та “Втрати електроенергії у розподільчих мережах” проекту Енергетичної стратегії України до 2035 року, що характеризують стан її енергетичного сектору [5]

Цільові індикатори	Рік				
	2013	2020	2025	2030	2035
Рівень залишкового ресурсу основних фондів енергетики, %	20%	30%	50%	60%	80%
Втрати електроенергії у розподільчих мережах, %	12%	11%	10%	9%	8%

Таким чином, на основі вищенаведеного можна зробити деякі узагальнення та висновки:

1) вітчизняні природні монополії, пов'язані з сферою виробництва та передачею електричної енергії, впродовж останніх двадцяти років проявляли виняткову пасивність як у сфері реновації та модернізації їх основних засобів, так і в питаннях оцінки і визначення реальної вартості основних засобів (з метою розроблення і здійснення ефективної амортизаційної політики);

2) реалізація основних положень Енергетичної стратегії України на період до 2035 року дозволить уже найближчим часом “остаточно” завершити процес “демонополізації” вітчизняних природних монополій, пов'язаних у першу чергу з сектором виробництва (передачі) електричної енергії та нафтогазового комплексу, та забезпечить необхідні передумови для створення і ефективного функціонування в Україні “повноцінних” електроенергетичного та газового ринків.

Ще одним важливим питанням, яке безпосередньо пов'язане з процесом “демонополізації” та імплементації Третього енергетичного пакету ЄС в Україні, є проблема реформування одного з найбільших природних монополістів України у нафтогазовій сфері — ПАТ “Національна акціонерна компанія “Нафтогаз України””. На думку провідних вітчизняних фахівців та експертів ЄС (з метою досягнення трьох основних цілей третього законодавчого пакету (по-перше, це розмежування виробництва і постачання від передавальних мереж, по-друге — сприяння трансграничній торгівлі енергією і по-третє — підвищення ефективності)) першочерговими завданнями у цій сфері є:

1) до кінця 2016 року створити ПАТ “Магістральні газопроводи України” та ПАТ “Підземні газові сховища України”;

2) до 2017 року здійснити реорганізацію та повне фінансове оздоровлення “НАК “Нафтогаз України”” [6].

Слід зауважити, що нині уже існує детально розроблена процедура вирішення цих завдань, яка представлена в Програмі діяльності Кабінету Міністрів (схвалена Верховною Радою у грудні 2015 року) та у Покроковому плані реформування газового сектору України, (розроблений Міненерго спільно з ФДМУ та АМКУ), який складається з “32 кроків” і розрахований до квітня 2017 року. При цьому реструктуризацію “НАК “Нафтогаз України””, з метою розділення діяльності, передбачається завершити до липня 2016 року [7].

Розглядаючи три різні варіанти реформування вертикально-інтегрованих компаній, запропоновані ЄС (1-ий варіант — примусове розділення власності вертикально інтегрованих холдингів: енергетичні компанії повинні продати свої транспортні мережі незалежному оператору і не зможуть мати в ньому контрольний пакет; 2-ий варіант — компанія залишається власником транспортних мереж, але управління мережею здійснює “незалежний оператор системи”; 3-ій варіант — зберігається вертикально-інтегрована корпорація, але її діяльність контролюється спеціально створеним “спостережним органом”, а поточне управління мережами здійснювати окреме організаційне утворення — “незалежний оператор транспортування”), Міністерство енергетики та вугільної промисловості (на виконання Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів стосовно реформування системи управління єдиною газотранспортною системою” (від 14.08.2014 р., №1645-VII), розробило і затвердило план-графік реформування “НАК “Нафтогаз України””, який передбачає здійснення 5 послідовних кроків [7].

Аналіз нормативно-правових актів (їх регламент, зміст і часові терміни), які розроблялись основними учасниками процесу реструктуризації цієї компанії і які повинні забезпечити як юридичну правомірність цього процесу, так і досягнення його цілей, вказує на суттєве відставання від затвердженого плану-графіка. Так, “НАК “Нафтогаз України”” лише 31.03.2016 р. направила свої пропозиції з порядком дій щодо повного відокремлення функції оператора ГТС від групи Нафтогаз (ці пропозиції були розіслані відповідним міністерствами і відомствами, а також Секретаріату Енергетичного Співтовариства, представників Світового банку та ЄБРР). Після цього, у разі їх схвалення експертами зазначених інституцій, компанія планує розробити (і погодити) “дорожню карту” і розпочати відділення функції оператора ГТС не пізніше

01.06.2016 року (це при тому, що концепція та план реструктуризації мали б бути завершеними ще до кінця 2014 року).

Паралельно з цим “НАК “Нафтогаз України”” робить деякі спроби активізувати процес лібералізації вітчизняного ринку природного газу. Так у березні 2016 року компанія оголосила про “... попередній відбір підприємств та партнерств для участі у процедурах закупівлі природного газу, які будуть проведені з 20 червня 2016 року до 20 січня 2017 року за кошти Європейського банку реконструкції і розвитку [8].

Наведені факти свідчать про деякий прогрес у сфері “демонополізації” вітчизняного газового ринку, однак ці зміни не можна, принаймні поки що, характеризувати як “системні”, а їх динаміка та масштаб, станом на сьогодні, є незначними. В результаті, процес імплементації Третього енергетичного пакету ЄС в Україні (в частині реформування НАК “Нафтогаз України”), значно затягується, що негативно впливає не лише на впровадження сучасних та ефективних нововведень у інших ланках вітчизняного енергетичного комплексу, але й на проведення системних реформ в усіх галузях національної економіки та сферах суспільного життя країни.

Висновки за результатами досліджень

1. Встановлено, що структуру вітчизняного паливно-енергетичного комплексу (за критерієм “тип ринкової структури”) складають: 46,5% — монополізовані ринки, 18,7% — ринки з ознаками домінування, 6,8% — олігопольні ринки. Отже частка ринків де існує (або хоча б “відносно” існує) конкуренція, у структурі вітчизняного паливно-енергетичного комплексу складає лише 28,0%. Тому цілком передбачуваним видається той факт, що через надто високий рівень монополізації вітчизняного енергетичного сектору і “повну свободу дій” природних монополій в енергетиці та нафтогазовому комплексі (а це означає: відсутність конкуренції, низький рівень транспарентності діяльності, невмотивованість у підвищенні якості продукції та наданні послуг) рівень зношеності основних фондів вітчизняної енергетики сьогодні досяг 80%, що становить реальну загрозу енергетичній безпеці країни. Крім того, вкрай низький рівень залишкового ресурсу основних фондів енергетики (всього лише 20%) не може не призводити до значних втрат електроенергії у розподільчих мережах, величина яких сьогодні досягає 12%, що для сучасної економіки є неприпустимо.

2. Запропонована Кабінетом Міністрів України програма дій щодо імплементації нашою країною Третього енергопакету ЄС з метою створення лібералізованого вітчизняного електроенергетичного та газового ринку є актуальною, комплексною і достатньо деталізованою. Її реалізація ґрунтується на “осучасненому” (і адаптованому до стандартів ЄС) вітчизняному нормативно-законодавчому забезпеченні, новій Концепції енергостратегії до 2035 року, а також на Програмі діяльності КМУ та Покроковому плані реформування газового сектору України. Разом з тим процес “демонополізації” вітчизняних природних монополій триває надто складно і повільно. Тому з метою його активізації пропонується “підсилити” зазначені програмні документи, зокрема:

1) в частині стимулювання розвитку відновлювальної (альтернативної) вітчизняної енергетики, розробити деталізовані рекомендації щодо вибору виду (видів) альтернативної енергетики для кожного регіону України, а також його (їх) розвитку, виходячи з його географічних, геологічних і кліматичних умов та особливостей і галузевої структури місцевої (регіональної) економіки;

2) додатково “ввести в програму” напрям, що передбачає створення і розвиток вітчизняних мікромереж (microgrids) — “систем малих електричних мереж”, які поєднують у собі виробництво та споживання енергії в рамках одного (кількох) населених пунктів. Це дасть змогу в подальшому створювати вітчизняні “стійкі моделі” — “стійкі енергетичні системи” — для забезпечення енергією віддалених від електростанцій районів без підтримки дорогих централізованих мереж або автономізувати енергопостачання сіл, міст чи районів. Більш того, розвиток цього напрямку неодмінно призведе до появи на вітчизняному енергоринку, окрім класичних “споживача” (“consumer”) і “виробника” (“producer”) електричної енергії, нового учасника ринку — “власника” (“prosumer”), наприклад, сонячної дахової електростанції або акумуляторних багарей, що в одному випадку виступає як споживач, а в іншому — як постачальник енергії у загальну мережу. Таке “розширення” кількості учасників енергоринку (“з двох до трьох”) не просто зменшить вплив природних монополій — це змінить саму модель функціонування вітчизняного ринку (причому і електроенергетичного, і газового ринку).

3. Проведено всебічний аналіз, основними напрямками якого виступали: – процес імплементації Україною Третього енергопакету ЄС, – формування нормативно-законодавчої бази для створення вітчизняного лібералізованого електроенергетичного та газового ринку; – програмні документи, пов’язані з “демонополізацією” природних монополій у нафтогазовому та енергетичному секторах національної економіки; – процес реформування “НАК “Нафтогаз України””; – оцінка (загальна) технічного стану вітчизняних енергомереж та основні проблеми, пов’язані з їх оновленням і модернізацією.

4. Отримані, в процесі проведення досліджень, результати дозволяють констатувати:

1) потребує доопрацювання (запроваджений з квітня 2016 року) механізм розподілу коштів (що надійдуть у формі доходу від реалізації природного газу усім його споживачам за рік) між усіма суб’єктами господарювання, котрі є безпосередніми учасниками процесу забезпечення вітчизняних споживачів природним газом. Так частка облгазів у структурі розподілу загального доходу становить лише 3%, що, у вартісному вираженні складає менший обсяг, аніж загальна сума

операційних витрат газорозподільних підприємств за рік (згідно економічних прогнозів витрат облгазів на 2016 рік). А отже у цих підприємств не буде не лише можливостей для здійснення хоча б часткового оновлення чи модернізації активної частини їх основних засобів, але й навіть для покриття витрат, пов'язаних з здійсненням їх основної діяльності;

2) вкрай низький рівень активності проявляє і профільне міністерство, і уряд України у процесі “демонополізації” природних монополій. Так, реформування “НАК “Нафтогаз України”” суттєво відстає від прийнятого і затвердженого плану-графіку його реформування (план-графік “5 послідовних кроків”). Не вкладається у визначені терміни і виконання окремих етапів Покрокового плану реформування газового сектору України (план реформування “32 кроки”);

3) потребують деякого “розширення” і деякі програмні документи з реформування вітчизняної галузі енергетики. Зокрема уже сьогодні є нагальна необхідність у деталізованих рекомендаціях як щодо вибору виду (видів) альтернативної енергетики для кожного регіону України, так і його (їх) розвитку. Крім того, програмні документи слід доповнити такими напрямками як розвиток вітчизняних мікромереж (microgrids), формування “стійких енергетичних систем”, а також стимулювання появи нового учасника ринку (“prosumer”).

Література

1. Україна офіційно для ЄС – країна з ринковою економікою [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2005/12/23/3041735/>

2. Україні надано статус країни з ринковою економікою (18.02.2006 р. Прес-служба Мінекономіки) [Ел. ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=29340565

3. Моніторинг впровадження Україною зобов'язань в рамках Енергетичного Співтовариства / Випуск № 20 (червень 2015 року) [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://enref.org/wp-content/uploads/2015/07/Newsletter20.pdf>

4. Коментарі та пропозиції НЕЦУ до Концепції енергетичної стратегії на період до 2035 року [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://necu.org.ua/komentari-netsu-do-energostrategiyi-do-2035-roku/>

5. Міненерго розробляє нову стратегію розвитку галузі до 2035 року [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://ua-energy.org/post/59824>

6. Реструктуризація Нафтогазу буде продовжена [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://ukr.media/business/260201/>

7. Енергетичній реформі в Україні загрожує провал [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/jenergetichnj-reform-v-ukrajin-zagrozuje-proval-41446>

8. “Нафтогаз” заявив про початок відбору продавців газу за кошти ЄБРР [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1574524-naftogaz-zayavivpro-pochatok-vidboru-prodavtsiv-gazu-za-koshti-yebr>

9. Реформування газового сектору України: пропозиції послідовності кроків [Ел. ресурс]. — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD102_ukr_4.pdf

10. Разделение «Нафтогаза». Концепция [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.trust.ua/news/122696-razdelenie-naftogaza-konceptsiya.html>

11. Новий закон про ринок електроенергії: монополісти відкорковують шампанське [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/01/12/576008/>

12. Як розподіляться 245 мільярдів “газових” грошей [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://104.ua/ua/gas-and-money/id/jak-rozpodiljatsja-245-miljardiv-gazovih-groshej-12188>

Стаття надійшла до редакції 30.11.2016 р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Данилюком М. О.

УДК 65.012.34

ФОРМУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОГО ЛАНЦЮГА ГАЗОПОСТАЧАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО РИНОК ПРИРОДНОГО ГАЗУ»

Полянська А.С.

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, вул. Карпатська, 15,
м. Івано-Франківськ, Україна, 76019, e-mail: parvs@ukr.net*

Анотація. Досліджено доцільність та передумови інтегрування галузевих підприємств у логістичні ланцюги та логістичні мережі. Обґрунтовано, що вирішення даного завдання у системі газопостачання залежить від сучасних підходів до формування ланцюга поставок на ринок природного газу в Україні на основі врахування таких критеріїв: формування конкурентного середовища за рахунок інтегрування усіх стейкхолдерів у ланцюгу постачання енергетичних ресурсів; організації діяльності усіх учасників логістичного ланцюга таким чином, щоб на